

СОЛДАТКА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ТА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ В ПЕРІОД РЕКРУТЧИНИ В КІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Після поділу Польщі Волинь була приєднана до Росії, у наслідок чого з колишнього Заславського намісництва в 1796 р. утворена Волинська губернія. Унаслідок приєднання Волині до Російської імперії в південно-західних губерніях у соціумі Волині з'являється новий жіночий образ – солдатка або рекрутка.

Забираючи в армію чоловіка, уряд не переймався долею жінок, які залишались. Незважаючи на те, що традиційно вважалося, нібито община намагалася виставляти в рекрути неодружених чоловіків, матеріали журналів тимчасових рекрутських присутствій свідчать, що в першій половині ХІХ ст. у Волинській губернії одруженими були більше третини рекрутів [1-6].

Наявність у Російській імперії потужної армії, регулярні чергові та позачергові рекрутські набори сприяли формуванню в країні специфічної групи населення – військового стану, який був особливим соціально-становим феноменом. Цей стан був важливою складовою частиною тогочасного суспільства, мав власне правове й соціальне положення, характерну поведінку та спосіб життя.

Перетворення жінки податного стану, селянки або міщанки в солдатку (рекрутку) відбувалося за таких умов:

- у разі призову чоловіка в рекрути чи солдати;
- якщо жінка виходила заміж за рекрута чи солдата строкової служби;
- при одруженні з відставним чи відпускним солдатом.

Беручи до уваги особливості соціокультурних процесів, інформативні можливості тогочасного суспільства, а також відстані, що розділяли родини, після призову чоловіка на службу, подружжя досить часто взагалі нічого не знали про долю один одного.

Якщо ж жінка наважувалася їхати слідом за чоловіком, то потрапляла в залежність від полкового командування і отримувала соціальний статус «солдатська жона». Така жінка вже не мала права розпоряджатися своєю долею, як їй заманеться [13; с. 212].

Рідко хто з жінок відважувався їхати за чоловіком, а, беручи до уваги, що більшість жінок були неграмотні, листування в солдатських родинях відбувалося нечасто або взагалі було відсутнім. Таким чином, часто подружжя після рекрутського набору та розставання роками, а іноді й десятиріччями нічого не знали один про одного. Саме тому солдатку в суспільстві вважали майже вдовою.

І. М. Петренко вважає рекрутчину однією з причин виникнення в українському соціумі такого явища, як багатозлюбність, коли потреба Російської імперії в багаточисельній армії та мобілізації чоловічого населення до армії призводила до довготривалої відсутності. Тому покинута напризволяще жінка з дітьми потребувала в господарстві чоловічих рук, тому й змушена була повторно виходити заміж [10, с. 88].

У свідомості суспільства репутація солдатки була однозначна: якщо жінка солдатка, то вона гуляща, розпутна та неприкаяна. Для жінки-солдатки дуже важко було протистояти суспільній думці, що, зі свого боку, позначалося на її поведінці. Солдатки десятиріччями, не маючи чоловіка, намагалися якось влаштувати своє особисте життя, знаходячи собі «заступника» [11, с. 245].

Необхідність існування великої регулярної армії, коли чоловіки надовго, а в більшості випадків назавжди залишали дружин, різко збільшила й народження позашлюбних дітей. Не останню роль у народженні позашлюбних дітей мали й квартирні постої: з 1809 до 1818 р., через Волинську губернію проходили та мешкали в ній війська всіх родів [8, с. 2].

За рекрутською повинністю особи, призвані в армію чи флот, звільнялися від кріпацької залежності та зачислялися до так званого «військового стану» [12, с. 437]. Таким чином, солдатка, яка була кріпачкою до призову чоловіка в армію, ставала вільною. Солдатки отримували «безтермінові» безкоштовні паспорти, так звані білети [9, с. 133], які давали змогу їм їхати слідом за чоловіком або змінювати місце проживання в пошуках роботи. Навіть якщо солдатка ставала вдовою й виходила заміж удруге за кріпака, вона не втрачала прав вільного стану, як і солдатські дочки [7, с. 49].

У зв'язку з тим, що солдаткам доводилося самотійно вирішувати різноманітні життєві проблеми, уладнувати правові та соціальні протиріччя, вони набували правового досвіду, уміння відстоювати свої права, які надавалися їм як представницям військового стану.

В умовах міста, коли потрібно було самій оплачувати житло та харчування, утримувати родину, жінки бралися за будь-яку роботу, хоча заробітки їх були вкрай обмеженими. Однією з поширених форм влаштування у містах для солдатки була праця на фабриках або найм на службу.

У XIX ст. виходили нормативні акти, які регламентували соціальний статус і підтримку сімей відставних солдатів, а також солдатських дітей (кантоністів, солдатських дочок та сиріт із сімей відставних військовослужбовців.

З наведених фактів зрозуміло, що існування рекрутчини породило новий тип жінки – солдатку, яка, з одного боку, була вимушена пристосовуватися до жорстких реалій життя, а з іншого – здобувала мобільність, яка давала змогу знайти кращу долю. Економічні умови склалися таким чином, що солдатки, здебільшого, повинні були розраховувати на власні сили, що спричинило дві лінії поведінки. Одні, скоряючись долі, пливли за течією, пристосовуючись до життя в статусі солдатки, поповнюючи ряди повій у містах та знедолених у громадах. Інші, покидаючи громаду, вирушали в міста, де своєю активністю та працелюбством здобували економічну незалежність – займалися дрібною торгівлею, ставали власницями ремісничих майстерень чи доходних будинків.

Література:

1. *Державний архів Житомирської області (далі Держархів Житомирської обл.), ф. 235. Волинское губернское рекрутское присутствие, оп. 1, спр. 55. – 28 арк.*
2. *Держархів Житомирської обл., ф. 235. Волинское губернское рекрутское присутствие, оп. 1, спр. 62. – 154 арк.*
3. *Держархів Житомирської обл., ф. 282, Житомирське повітове рекрутське присутствие, оп. 1, спр. 3 – 536 арк.*
4. *Держархів Житомирської обл., ф. 353, Новоград-Волинське тимчасове рекрутське присутствие. м. Новоград-Волинський Волинської губернії, оп. 1, спр. 8. – 123 арк.*
5. *Держархів Рівненської обл., ф. 387. Ровенське повітове тимчасове рекрутське присутствие (1831-1872), оп. 1, спр. 1. Журнал Ровенского временного присутствия 1831 г. – 37 арк.*

6. *Держархів Рівненської обл., ф. 387. Ровенське повітове тимчасове рекрутське присутствіє (1831-1872), оп. 1, спр. 2. Журнал Ровенського временного присутствія 1852 г. – 103 арк.*
7. *Александров В. А. Сельская община в России (XVII – начало XIX в.). – М.: Наука, 1976. – 319 с.*
8. *Военно-статистическое обозрение Российской Империи. Сведения специальные: квартирные постои / Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м Отделении Департамента Генерального штаба. Волынская губерния, Т. X. Ч. 3. – С.-Пб., 1850. – 239 с.*
9. *Канторович Я. Законы о женщинах (сборник всех постановлений действующего законодательства, относящихся до лиц женского пола) / Я. А. Канторович. – С.-Пб., Издание Я. А. Канторовича, 1899. – 272 с.*
10. *Петренко І. Шлюбно-сімейні відносини українців у другій половині XVIII ст. / Петренко Ірина Миколаївна. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 119 с.*
11. *Познанский Б. Воспоминания о рекрутчине по прежнему порядку / Б. Познанский // Киевская старина. – 1889. – №11. – С. 236 – 255.*
12. *Советская Военная Энциклопедия: в 8 т. [Пред. гл. ред. комиссии Н. В. Огарков]. – М.: Воениздат, 1977. – Т. 4. – 656 с.*
13. *Щербинин П. П. О чем плакала солдатка // Гендерные исследования. – Вып. VI. Харьковский центр гендерных исследований. – Харьков, 2001. – С. 210-215.*